

3/2024

Πλεονασματικό το εμπορικό ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων παρά την κόπωση στις υπόλοιπες εξαγωγές

Το ΚΕΠΕ, το μεγαλύτερο Κέντρο Οικονομικών Ερευνών της Ελλάδας, πραγματοποιεί στη σειρά «Αναλύσεις Επικαιρότητας» σύντομες και τεκμηριωμένες αναλύσεις σε οικονομικά ζητήματα που απασχολούν τον δημόσιο βίο της χώρας, με στόχο την υπεύθυνη ενημέρωση της Κοινωνίας και της Πολιτείας.

Καθ. Παναγιώτης Λιαργκόβας, Πρόεδρος Δ.Σ.
ΚΕΠΕ & Επιστημονικός Διευθυντής

1. Θετικά τα νέα για τον κλάδο αγροδιατροφικών προϊόντων, όχι όμως για το υπόλοιπο εξωτερικό εμπόριο

Η παρούσα Ανάλυση Επικαιρότητας έχει δύο βασικούς σκοπούς: Πρώτον, να αναδείξει το πλεονασματικό εξωτερικό εμπόριο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων (αγροδιατροφικών προϊόντων) για τα τρία (2020, 2021, 2023) από τα τέσσερα τελευταία χρόνια, κάτι που μπορεί να θεωρηθεί αρκετά καλό νέο και, δεύτερον, την έλλειψη δυναμικότητας των εξαγωγών όλων των υπολοίπων (βιομηχανικών) προϊόντων, πλην δηλαδή ορυκτών καυσίμων (πετρελαιοειδών) και αγροδιατροφικών, κάτι όχι θετικό για την ελληνική οικονομία, η οποία χρειάζεται γρήγορη αύξηση της παραγωγής αγαθών και, κατά συνέπεια, των εξαγωγών της, εάν θέλει να ισχυροποιηθεί και θωρακιστεί έναντι μελλοντικών κλυδωνισμών και κρίσεων.

Όπως δείχνει ο Πίνακας 1, το συνολικό εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας (των πετρελαιοειδών συμπεριλαμβανομένων) κατά τη διάρκεια του περασμένου έτους (2023) παρουσίασε, σε γενικές γραμμές, κάμψη. Η μεγαλύτερη μείωση παρατηρείται στα ορυκτά καύσιμα και λιπαντικά (πετρελαιοειδή) κατά 30% στις εισαγωγές και 18% στις εξαγωγές, τα οποία συμπαρέσυραν και το σύνολο των εισαγωγών κατά 11% και των εξαγωγών κατά 7%. Η μείωση των εισαγωγών είχε ως αποτέλεσμα και τη σημαντική μείωση του συνολικού ισοζυγίου κατά 17%, μετά από την εκτίναξη κατά 58% που παρουσίασε το 2022.

Η ευμετάβλητη φύση του εμπορίου των πετρελαιοειδών (λόγω σημαντικών διακυμάνσεων στην τιμή τους από γεωπολιτικούς παράγοντες) είναι ένας λόγος που τα αφαιρούμε από το σύνολο του εμπορίου, έτσι ώστε να έχουμε μια καθαρότερη εικόνα του εμπορίου αγαθών. Άλλος σημαντικός λόγος είναι ότι τα ορυκτά καύσιμα και λιπαντικά αλλοιώνουν την εικόνα του συνολικού εμπορίου λόγω του σημαντικού ποσοστού τους επ' αυτού (το 2023 αποτέλεσαν το 27,5% των εισαγωγών και το 32,4% των εξαγωγών). Οι συνολικές εισαγωγές (πλην πετρελαιοειδών) παρουσίασαν μικρή μείωση κατά 1% και οι εξαγωγές οριακή μείωση κατά 0,3%. Ως αποτέλεσμα η μείωση του εμπορικού ισοζυγίου πλην των πετρελαιοειδών περιορίζεται στο 1,9%.

Ο Πίνακας 1 αναδεικνύει εύγλωττα τα δύο βασικά σημεία της παρούσας Ανάλυσης Επικαιρότητας. Οι εξαγωγές αγροδιατροφικών προϊόντων σημείωσαν άνοδο 9,5%, φθάνοντας στο ιστορικό υψηλό των €10,85 δις. Οι αντίστοιχες εισαγωγές αυξήθηκαν κατά μόλις 1,8%, φθάνοντας επίσης στο ιστορικό υψηλό των €10,39 δις, με αποτέλεσμα την επιστροφή στο πλεονασματικό ισοζύγιο της τάξεως των €460 εκατομμυρίων. Έτσι το 2023 είναι η τρίτη εντός τετραετίας χρονιά που το εξωτερικό εμπόριο αγροδιατροφικών προϊόντων παρουσιάζει πλεόνασμα.

Παρατηρώντας τις εξαγωγές των υπολοίπων αγαθών, δηλαδή πλην πετρελαιοειδών και αγροδιατροφικών, βλέπουμε ότι αυτές παρουσίασαν όχι ευκαταφρόνητη μείωση 4,2%. Οι αντίστοιχες εισαγωγές σημείωσαν μικρή μείωση 1,6%. Ο συνδυασμός αυτός οδήγησε σε ελαφρά διεύρυνση του εμπορικού ελλείμματος κατά 1%. Δεν είναι όμως το βασικό πρόβλημα η μικρή διεύρυνση του ελλείμματος του εμπορίου των υπολοίπων αγαθών (βιομηχανικών) αλλά η σημαντική επιβράδυνση των εξαγωγών. Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, είμαστε τελευταίοι στις κατά κεφαλήν εξαγωγές μεταξύ ευρωπαϊκών κρατών με παρόμοιο ή και μικρότερο πληθυσμό από εμάς (π.χ. Πορτογαλία, Σουηδία, Τσεχία, Ισραήλ, Αυστρία, Ελβετία, Ουγγαρία) (Παγκόσμια Τράπεζα, 2022). Επίσης, χώρες που πέρασαν παρόμοια οικονομική κρίση με την Ελλάδα, (π.χ. Πορτογαλία) έχουν αυξήσει τις εξαγωγές τους σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι το έχει πράξει η ελληνική οικονομία.

Πίνακας 1: Εξέλιξη συνολικού εμπορίου και εμπορίου αγροτικών προϊόντων και τροφίμων (σε δις €)

	2008	2015	2020	2021	2022	2023	% ρυθμός μεταβολής 2008-2022	% Μεταβολή 2022-2023
Εισαγωγές								
Εισαγωγές συνολικά	60,72	42,60	48,69	64,24	93,05	82,75	3,1	-11,1
Εισαγωγές πετρελαιοειδών	12,12	11,36	9,71	16,96	32,47	22,76	7,3	-29,9
Αγροδιατ/κά προϊόντα	7,05	6,31	6,65	7,86	10,20	10,39	2,7	1,8
Εισαγωγές πλην πετρ/ειδών	48,60	31,24	38,99	47,28	60,58	59,98	1,6	- 1,0
Εισαγωγές πλην αγροδια/κών	41,55	24,93	32,34	39,42	50,38	49,59	5,6	- 1,6
Ποσοστό αγροδια/κών %	14,5	20,2	17,1	16,6	16,8	17,3		
Εξαγωγές								
Εξαγωγές συνολικά	17,36	25,50	30,74	39,95	54,68	50,94	8,5	- 6,8
Εξαγωγές πετρελαιοειδών	1,90	7,60	6,73	11,27	20,11	16,48	18,7	-18,1
Αγροδιατ/κά προϊόντα	4,01	5,72	7,18	8,35	9,91	10,85	6,7	9,5
Εξαγωγές πλην πετρ/ειδών	15,46	17,90	24,01	28,69	34,57	34,47	5,9	- 0,3
Εξαγωγές πλην αγροδια/κών	11,45	12,18	16,83	20,34	24,66	23,62	5,6	- 4,2
Ποσοστό αγροδια/κών %	25,9	31,9	29,9	29,1	28,7	31,5		
Ισοζύγιο								
Συνολικό ισοζύγιο	-43,36	-17,10	-17,96	-24,29	-38,37	-31,80		-17,1
Άνευ πετρελαιοειδών	-33,14	-13,34	-14,98	-18,59	-26,01	-25,52		-1,9
Άνευ αγροδιατροφικών	-30,10	-12,74	-15,50	-19,08	-25,72	-25,98		1,0
Αγροδιατροφικών	-3,04	-0,60	0,52	0,49	-0,30	0,46		*

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΛΣΤΑΤ. * Η εναλλαγή του προσήμου δεν επιτρέπει τον υπολογισμό της μεταβολής. Τα έτη 2008 και 2015 περιλαμβάνονται για να δοθεί καλύτερη εικόνα στον αναγνώστη, το μεν 2008 ως το έτος πριν την κρίση (μέγιστο εισαγωγών και ελλείμματος) το δε 2015 μεσούσης της κρίσης (ελάχιστο εισαγωγών και ελλείμματος).

Ο Πίνακας 1 δείχνει επίσης τον μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής των εισαγωγών και εξαγωγών. Είναι εμφανές ότι οι εξαγωγές αγροδιατροφικών το διάστημα 2008-2022 αυξάνουν ταχύτερα (6,7%) από αυτές των υπολοίπων αγαθών (5,6%). Λόγω της οικονομικής κρίσης είναι σαφές ότι οι εισαγωγές, ιδιαίτερα βιομηχανικών προϊόντων, σημείωσαν σημαντική μείωση την περίοδο 2009-2015 με αποτέλεσμα την εμφανή μείωση του ελλείμματος. Γι' αυτό δεν έχει και νόημα η παρουσίαση στον Πίνακα 1 του μέσου ρυθμού μεταβολής του ελλείμματος για το διάστημα 2008-2022, αφού μέχρι το 2015 αυτό παρουσιάζει δραματική μείωση, ενώ από το 2015 και μετά αλματώδη αύξηση.

Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι το –συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές οικονομίες–

χαμηλό επίπεδο εξαγωγών αλλά και ο συγκριτικά χαμηλός ρυθμός αύξησης αυτών είναι αρκετά ανησυχητικό φαινόμενο, το οποίο θα πρέπει να βρεθεί ψηλά στην πολιτική ατζέντα των ελληνικών κυβερνήσεων, εάν θέλουμε να θωρακίσουμε την ελληνική οικονομία από μελλοντικές κρίσεις. Αποτέλεσμα των πολύ χαμηλών –σε σχέση με τις εισαγωγές– εξαγωγών είναι ότι το έλλειμμα είναι πολύ μεγάλο, κάτι που σημαίνει ότι ακόμα και μεγάλες αυξήσεις των εξαγωγών δεν επαρκούν για να αντισταθμίσουν το έλλειμμα έστω και μικρών αυξήσεων των εισαγωγών. Το παραγωγικό μοντέλο της ελληνικής οικονομίας μετά από 10 χρόνια κρίσης δεν φαίνεται να έχει αλλάξει όσο θα έπρεπε, προκειμένου να μπορεί να αντιμετωπίσει μέλλοντες κινδύνους.

2. Εξέλιξη εισαγωγών, εξαγωγών και ισοζυγίου αγροδιατροφικών προϊόντων

Πολύ θετική εξέλιξη για τον πρωτογενή τομέα και τη βιομηχανία τροφίμων είναι το γεγονός ότι σε μία χρονιά κατά την οποία τα υπόλοιπα προϊόντα σημείωσαν έστω και ελαφρά μείωση των εξαγωγών, τα αγροδιατροφικά συνεχίζουν την αυξητική δυναμική στις εξαγωγές, και μάλιστα καθίστανται πάλι πλεονασματικά. Αυτό δείχνει την ιδιαίτερη προσοχή που πρέπει να έχει ο κλάδος, έτσι ώστε να συνεχίσουν να είναι πλεονασματικά και να διευρύνουν το πλεόνασμα αυτό σύμφωνα με τις δυνατότητες του πρωτογενή τομέα και της βιομηχανίας τροφίμων.

Σε προηγούμενη Ανάλυση Επικαιρότητας (ΚΕΠΕ, 2022), είχε αναδειχθεί το γεγονός ότι για πρώτη φορά το αγροδιατροφικό εμπορικό ισοζύγιο κατέστη πλεονασματικό μετά από 36 χρόνια. Τότε η ανάλυση έθετε το ερώτημα κατά πόσο το πλεόνασμα αυτό μπορεί να είναι βιώσιμο ή είναι αποτέλεσμα συγκυριών (μείωση εισαγωγών λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού). Το ανωτέρω ερώτημα παραμένει δύσκολο και η απάντησή του εξαρτάται από τα βήματα που θα κάνει ο κλάδος για να εκμεταλλευθεί όχι μόνο τα ποικίλα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας, αλλά κυρίως να επιλύσει χρόνιες παθολογίες της μεταποιητικής αλυσίδας. Οι παθολογίες αυτές (κυρίως η έλλειψη συνεργασίας και συντονισμού εμπλεκόμενων, αλλά και η έλλειψη υποδομών και κατάλληλων κινήτρων για ανάπτυξη της κτηνοτροφίας) υποσκάπτουν τη δυνατότητα του κλάδου να καταστεί βιώσιμα πλεονασματικός.

Πίνακας 2: Εξέλιξη εισαγωγών, εξαγωγών και διαμόρφωση ισοζυγίου βασικών κατηγοριών αγροτικών προϊόντων & τροφίμων (σε εκατ. €)

	Εισαγωγές				Εξαγωγές				Ισοζύγιο			
	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023
<i>Οπωροκηπευτικά</i>	817	898	1.061	1.184	2.425	2.514	2.868	3.226	1.608	1.616	1.807	2.042
<i>Έλαια</i>	224	367	568	488	570	745	1.047	1.437	346	378	479	949
<i>Καπνός</i>	286	340	398	458	550	629	798	929	264	289	400	471
<i>Βαμβάκι</i>	11	13	26	19	397	685	638	420	386	672	612	401
<i>Αλιεύματα</i>	423	544	706	684	728	807	940	956	305	263	234	272
<i>Γαλακτοκομικά</i>	819	934	1.297	1.233	805	920	1.117	1.347	-14	-14	-180	114
<i>Δορές</i>	14	18	30	18	30	57	55	49	16	39	25	31
<i>Είδη διατροφής</i>	376	423	503	502	376	400	470	451	0	-23	-33	-51
<i>Ακατέργαστες ύλες</i>	134	167	182	188	58	70	72	72	-76	-97	-110	-116
<i>Ποτά</i>	235	324	445	493	235	281	337	339	0	-43	-108	-154
<i>Δημητριακά</i>	664	831	1.081	979	467	611	777	822	-197	-220	-304	-157
<i>Ξυλεία</i>	132	157	221	196	12	14	15	16	-120	-143	-206	-180
<i>Ελαιώδεις σπόροι</i>	186	220	302	305	101	97	137	114	-85	-123	-165	-191
<i>Σάκχαρα</i>	209	225	360	378	75	90	107	106	-134	-135	-253	-272
<i>Καφές, τσάι, κλπ.</i>	436	502	617	683	86	100	102	115	-350	-402	-515	-568
<i>Ζωοτροφές</i>	548	659	811	810	120	135	185	213	-428	-524	-626	-597
<i>Προϊόντα κρέατος^α</i>	1.132	1.218	1.582	1.762	138	189	241	237	-994	-1.029	-1.341	-1.525
Σύνολο^β	6.653	7.855	10.204	10.390	7.177	8.347	9.909	10.852	524	492	-295	462

^α Περιλαμβάνονται ζώνα ζώα και προϊόντα κρέατος.

^β Το άθροισμα των επιμέρους προϊόντων πιθανώς να μην ισούται με το Σύνολο διότι δεν περιλαμβάνονται κάποιες υποκατηγορίες με ελάχιστα ποσά όπως καουτσούκ, λοιπές φυτικές ίνες, μαλλί, γιούτα κλπ, και λόγω στρογγυλοποιήσεων.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΛΣΤΑΤ.

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει την εξέλιξη των εισαγωγών, εξαγωγών καθώς και του εμπορικού ισοζυγίου για καθεμία από τις 17 βασικές κατηγορίες αγροδιατροφικών προϊόντων για την τελευταία τετραετία (2020-2023). Η σειρά με την οποία παρουσιάζονται στον πίνακα οι κατηγορίες είναι βάσει του ισοζυγίου τους το 2023. Η κυριαρχία της ομάδας των οπωροκηπευτικών είναι εμφανής, με αυξανόμενο πλεόνασμα το οποίο το 2023 φθάνει τα €2 δις. Τα έλαια (κυρίως ελαιόλαδο) ακολουθούν με σχεδόν διπλασιασμό του πλεονάσματος το 2023 σε σχέση με το 2022, το οποίο όμως οφείλεται κυρίως στον συγκυριακό παράγοντα της μεγάλης αύξησης της τιμής του ελαιολάδου λόγω χαμηλής παγκόσμιας παραγωγής. Ο καπνός, το βαμβάκι, τα αλιεύματα και τα γαλακτοκομικά συμπληρώνουν τη (μικρή) ομάδα προϊόντων τα οποία προσφέρουν πλεόνασμα στο εξωτερικό εμπόριο. Στα θετικά αξίζει να τονιστεί η συνεχόμενη και δυναμική αύξηση των εξαγωγών γαλακτοκομικών προϊόντων τα οποία, παραδοσιακά ελλειμματικά προϊόντα, κατέστησαν πλεονασματικά.

Εστιάζοντας τώρα στα προϊόντα με ελλειμματικό ισοζύγιο, είναι εμφανές ότι αυτά, εκτός του ότι είναι περισσότερα σε αριθμό κατηγοριών, σημειώνουν και σταθερή (τα περισσότερα) αύξηση του ελλείμματος. Ειδική αναφορά φυσικά πρέπει να γίνει για τα προϊόντα κρέατος, τα οποία σημείωσαν νέα αύξηση στην αξία εισαγωγών τους κατά 11% (το μεγαλύτερο μέρος της οποίας οφείλεται στην αύξηση των τιμών) και κατά 14% στο έλλειμά τους, το οποίο από €1,34 δις το 2022 ανέβηκε στο €1,53 δις το 2023. Εάν δε προστεθεί σε αυτά και το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο ζωοτροφών (περίπου €0,6 δις), τότε μιλάμε για μια επιβάρυνση στο εμπορικό ισοζύγιο αγροδιατροφικών προϊόντων ελλείμματος άνω των €2 δις, ποσό σχεδόν ίσο με το πλεόνασμα από τα οπωροκηπευτικά, την ατμομηχανή, θα μπορούσε να λεχθεί, του ελληνικού αγροτικού τομέα.

3. Συμπεράσματα

Από τον Πίνακα 2 καθίσταται σαφές ότι η αύξηση του πλεονάσματος του ελαιολάδου έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επανεμφάνιση πλεονάσματος στο συνολικό εμπόριο αγροδιατροφικών προϊόντων. Η δε αύξηση των εξαγωγών ελαιολάδου το 2023, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, οφείλεται κατά το ήμισυ στην άνοδο των τιμών του ελαιολάδου και κατά το υπόλοιπο ήμισυ στην αύξηση της εξαγόμενης ποσότητας. Η άνοδος γενικά των τιμών των εξαγόμενων ποσοτήτων δεν είναι κάτι το αρνητικό. Αντίθετα, η άνοδος αυτή επιδιώκεται από τους παραγωγούς, τους μεταποιητές και τους εξαγωγείς. Αυτό που δεν κρίνεται όμως θετικό είναι η συγκυριακή άνοδος της τιμής η οποία εξαρτάται από γεωπολιτικούς παράγοντες –πέραν δηλαδή του ελέγχου την εντόπιας παραγωγικής αλυσίδας– και η οποία μπορεί να εξανεμιστεί το επόμενο έτος.

Η αύξηση τιμής, που κρίνεται θετικά, είναι βιώσιμη και μπορεί να οδηγήσει σε συστηματική αύξηση της αξίας των εξαγωγών, είναι αυτή που βασίζεται σε βελτιώσεις της μεταποιητικής αλυσίδας, αυτή η οποία είναι αποτέλεσμα αύξησης της προστιθέμενης αξίας του προϊόντος και η οποία αντανακλά αύξηση της ποιότητας των οργανοληπτικών χαρακτηριστικών μέσω σειράς ενεργειών που βελτιώνουν την τυποποίηση, την εμφιάλωση, και γενικά την όλη αλυσίδα παραγωγής του ελαιολάδου. Αυτή η αξία χάνεται, όταν το προϊόν εξάγεται χύδην ως πρώτη ύλη.

Παρόμοια είναι η κατάσταση με το βαμβάκι το οποίο, ενώ σαν πρώτη ύλη έχει δυνατότητα να επιτύχει υψηλές τιμές στην παγκόσμια αγορά, η αξία αυτή χάνεται λόγω σοβαρών ελλείψεων στη διαχείρισή του (τυποποίηση-ταξινόμηση) από την έλλειψη συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων (παραγωγόι, εκκοκκιστές, κλπ.). Τα αλιεύματα (κυρίως προϊόντα υδατοκαλλιέργειας) επίσης έχουν δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης, δεδομένης της μεγάλης ακτογραμμής της Ελλάδας και των ιδιαίτερα ευνοϊκών συνθηκών (πολλοί ορμίσκοι προστατευόμενοι από τους ανέμους).

Ο κτηνοτροφικός κλάδος κρεοπαραγωγού κατεύθυνσης, παραμένει ο ασθενής της ελληνικής γεωργίας, ο οποίος συμμετέχει στη διαμόρφωση ελλείμματος ύψους άνω του €1,5 δις (€2 δις, εάν συμπεριληφθεί και το έλλειμμα από το εμπόριο ζωοτροφών), μπορεί με τις κατάλληλες πολιτικές να αυξήσει την παραγωγή για εγχώρια κατανάλωση και άρα την υποκατάσταση των εισαγωγών, ή για υψηλής ποιότητας προϊόντα εξαγωγικού προσανατολισμού. Για να μπορέσει να καταστεί βιώσιμο το πλεόνασμα στο αγροδιατροφικό εμπορικό ισοζύγιο και να μην εξαρτάται από τις συγκυρίες καλής παραγωγής κάποιων προϊόντων είτε της πρόσκαιρης ανόδου των τιμών τους, είναι αναγκαίο να αυξηθεί η παραγωγή της κρεοπαραγωγού κτηνοτροφίας.

Κλείνοντας, αξίζει μια ιδιαίτερη αναφορά στο δεύτερο σημείο αυτής της Ανάλυσης το οποίο αφορά στο εξωτερικό εμπόριο γενικά και όχι μόνο των αγροδιατροφικών προϊόντων. Όπως ήδη αναφέρθηκε στην αρχή του παρόντος, η εξέλιξη των συνολικών εξαγωγών πλην πετρελαιοειδών και αγροδιατροφικών δεν έχει τη δυναμική που άλλες χώρες με παρόμοια κρίση (Πορτογαλία) έχουν. Αυτό υποδηλώνει ότι το παραγωγικό υπόδειγμα της χώρας μετά την κρίση, που τόσο έχει συζητηθεί η αλλαγή του, παραμένει σχετικά αμετάβλητο. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ), οι οποίες αποτελούν πηγή παραγωγικών επιχειρήσεων, έχουν μεν σημειώσει άνοδο, αλλά παραμένουν σε πολύ χαμηλά επίπεδα για να μπορέσουν να δώσουν ώθηση στην παραγωγή και την εξαγωγή αγαθών (Enterprise Greece, 2024). Εκτός αυτού, σημαντικό μέρος των ΑΞΕ κατευθύνεται σε μη αυστηρά παραγωγικούς κλάδους όπως η αγορά ακινήτων ή τουριστικές επιχειρήσεις. Εκεί που χρειάζεται η ελληνική οικονομία ΑΞΕ είναι ο πρωτογενής και, ιδιαίτερα, ο δευτερογενής (βιομηχανία) τομέας, ο οποίος και παραμένει ο μεγάλος ασθενής της ελληνικής οικονομίας.

Βιβλιογραφία

Enterprise Greece (2024). Ξένες Άμεσες Επενδύσεις. Διαθέσιμο στο: <https://www.enterprisegreece.gov.gr/h-ellada-shmera/giati-ellada/ksenes-ameses-ependyseis>.

ΚΕΠΕ (2022). Πλεονασματικό για δεύτερη συνεχή χρονιά το εμπορικό ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων: συγκυρία ή μακροχρόνια προοπτική; 3^η Ανάλυση Επικαιρότητας, Ιούλιος 2022. Διαθέσιμο στο: [13 Μαΐου 2024 - Αναλύσεις Επικαιρότητας, 3/2024 - Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών \(kepe.gr\)](#).

Παγκόσμια Τράπεζα (2022). Δεδομένα για εξωτερικό εμπόριο του 2022. Διαθέσιμα στο: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD>.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΚΕΠΕ)

Αμερικής 11, Αθήνα 10672

Τηλέφωνο: (+30) 210 3676400